

**СТРУКТУРНА-ЗМЕСТАВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ
СУЧАСНЫХ ІНКАРПАРАВАННЫХ СЛОЎНІКАЎ
КАНФЕСІЯНАЛЬНЫХ ТЭРМІНАЎ**

Даследаванне структуры і зместу слоўнікаў беларускіх канфесійных тэрмінаў набывае асаблівую важнасць у кантэксце агульных працэсаў адраджэння рэлігійнай і нацыянальна-культурнай самасвядомасці.

Аб'ектам вывучэння ў дадзенай працы выступаюць інкарпараваныя слоўнікі – спецыялізаваныя даведнікі, размешчаныя ў якасці дадаткаў да кананічных рэлігійных тэкстаў [1; 2]. Гэтыя рэсурсы, створаныя ў межах перакладаў Святога Пісання на беларускую мову, уяўляюць сабой важны матэрыял для вывучэння спецыфікі рэлігійнай лексікі, яе стандартызацыі і інтэграцыі ў нацыянальную моўную прастору.

“Кароткія тлумачальныя даведнікі”, уключаныя ў выданні перакладу Псалтыра, выкананага У. М. Завальнюком, М. Р. Прыгодзічам, В. К. Раманцэвіч (2017 і 2018 гг.), з’яўляюцца ідэнтычнымі па змесце і асноўных лексікаграфічных параметрах (у сувязі з чым ніжэй спасылкі будуць падавацца на другое, апошняе па часе выданне). Актуальнасць іх вывучэння вызначаецца, перш за ўсё, культурна-гістарычнай, агульнанавуковай і лінгвістычнай значнасцю абраных слоўнікаў у святле беларускай лексікаграфічнай традыцыі. Названыя працы з’яўляюцца не толькі інструментамі каменціравання канфесійных тэрмінаў, але і адлюстроўваюць спробы сістэматызацыі рэлігійнай лексікі ў сучаснай беларускай мове. Гэта асабліва важна на фоне актыўнага выкарыстання царкоўнаславянскіх і польскіх запазычанняў у канфесійным дыскурсе. Нягледзячы на невялікі аб’ём слоўнікаў (88 і 76 старонак), яны ўвасабляюць ключавыя прынцыпы адаптацыі сакральнай тэрміналогіі: ад адбору архаізмаў і неалагізмаў да метадаў тлумачэння канцэпцый праз прызму нацыянальнай культуры.

Мэта артыкула – вызначыць асаблівасці пабудовы і кантэнтнага напаўнення інкарпараваных слоўнікаў канфесійных тэрмінаў на матэрыяле “Кароткіх тлумачальных даведнікаў” [1; 2]. У фокусе аналізу – спосабы адбору рэестравых адзінак і метады іх лексікаграфічнага прадстаўлення.

У структуру тыповага слоўнікавага артыкула ўваходзіць шэраг інфармацыйных зон, якія ахарактарызуем далей.

Большасць загаловачных слоў – назоўнікі: *ААРОН, ЛІВАН, МАНАСІЯ, МЕРЫВА, НАФЕК, НЕФАЛИМ, НОГАХ* [2, с. 306, 348, 352, 353, 356], але сустракаюцца таксама і іншыя часціны мовы, напрыклад, выклічнікі: *АЛЕЛЮЯ, АЛІЛУЯ* [2, с. 311].

Многія рээстравыя адзінкі з’яўляюцца ўласнымі назвамі – антрапонімамі або тапонімамі, што не дазваляе адназначна кваліфікаваць даследаваныя слоўнікі як тэрміналагічныя: *АГЕЙ* – адзін з дванаццаці малых прарокаў [2, с. 310]; *АЕНДОР* – горад або паселішча ў калене Ісахаравым, паміж гарамі Фавор і Ермон, каля ручая Кісон [2, с. 311]; *ВІФЛЕЕМ* – невялікі горад у калене Іудаавым [2, с. 320]; *ДОІК* – ідумеянін, празеліт, відаць, загадваў статкамі Саула [2, с. 325]; *ІАФІЯ* – сын Давіда, народжаны ў Іерусаліме [2, с. 336]; і інш. Разам з тым, выкарыстоўваюцца і агульныя тэрміны, праўда, абмежавана: *ВАРТА* – гэтыя слова ў старажытнасці на Святой Зямлі азначала прамежак часу [2, с. 318]; *ВОЦАТ* – у яўрэяў было два віды воцату: адзін ужывалі як звычайны напітак слабае чырвонае віна (Лік 6, 3), а другі складаўся з пэўнай кіслаты, разведзенай вадой [2, с. 321]; *ДРОК* – хвойнае дрэва з сямейства ядлоўцавых, расце пераважна ў Аравіі [2, с. 326]; *РОГ* – музычны інструмент, ужываўся для сігналаў, для апавяшчэння юбілеяў або набліжэння небяспекі да горада [2, с. 359] і інш.

У некаторых выпадках (пры абазначэнні біблейскіх народаў) аўтары ўключылі ў рэестр адзінкі ў форме множнага ліку: *АГАРАНЕ* – нашчадкі Ізмаіла, сына Агары, або арабы [2, с. 309]; *ІЕВУСЕІ* – нашчадкі Іевуса, паходзяць з ханаанскіх плямён [2, с. 337]; *ІЗМАІЛЬЦЯНЕ* – нашчадкі Ізмаіла, сына Аўраама і Агары [2, с. 339]. Праўда, наколькі можна меркаваць, не заўсёды гэтае рашэнне ажыццёўлена паслядоўна: так, у тэксце самога слоўніка сустракаецца цэлы шэраг назваў народаў, што не атрымалі адпаведнага лексікаграфічнага апісання (*аманіцяне, аравіцяне, веніяміцяне, ізраільцяне, кедаране, маавіцяне* і інш.)

Каля 10% загаловачных слоў уяўляюць сабой складаныя тэрміны: *КРОЎ ЖЫВЁЛ, САЛЯНАЯ ДАЛІНА, СУДДЗІ ІЗРАІЛЬСКІЯ, ШАТРЫ КІДАРСКІЯ*. Большасць з іх маюць глыбокае сімвалічнае значэнне ў біблейскім кантэксце:

ІАРДАНСКАЯ ЗЯМЛЯ – выраз сустракаецца ў кнігах Бібліі і паказвае на падзеі, якія там адбываліся. Мяркуюць, што ўсходняя вобласць Іардана называлася зямлёй Галаадскай [2, с. 336].

Адметнай асаблівасцю слоўнікаў з’яўляецца выкарыстанне ў іх прыёму лексікаграфічнай аплікацыі, калі два і больш слоўнікавых

артыкулаў як бы сумяшчаюцца ў адзін, а іх загаловачныя словы аб'ядноўваюцца:

МАДЫАМ, МАДЫАНИЦЯНЕ, ЗЯМЛЯ МАДЫАМСКАЯ (спрэчка) – (Пс 82, 10; Вых 2, 15; Дзн 7, 29) пустынная мясцовасць на ўсходзе ад Чырвонага мора, як мяркуюць, населеная нашчадкамі **Мадыама** (чацвёртага сына Аўраама і Хетуры). **Зямля Мадыамская** славілася сваімі статкамі вярблюдаў (Суд 7, 12)... Відаць, **мадыаніцыяне** качавалі па Сінайскім паўвостраве... [2, с. 350].

Відавочна, што такі прыём можа быць апраўданы толькі ў невялікіх паводле аб'ёму лексікаграфічных выданняў, паколькі ў шматстаронкавых аўтаномных выданнях ён абцяжарвае кацэпцыю патрэбнай інфармацыі.

Дэфініцыі ў слоўніку пабудаваны паводле наступнай схемы:

– асноўная інфармацыя (кароткае азначэнне тэрміна, якое ўключае яго асноўны сэнс і ролю ў біблейскім кантэксце: *ААРОН – першы святар яўрэйскага народа і брат Маісея* [2, с. 306]; *ІДАЛ – выява якой-небудзь пачвары нябеснай, або зямной, або якая жыве ў водах, і ёй замест Бога пакланяюцца і служаць*) [2, с. 336];

– гістарычны кантэкст (уклучае падзеі, у тым ліку міфалагізаваныя, звязаныя з дадзеным тэрмінам або паняццем, напрыклад, апісанне ролі Аарона ў выхадзе з Егіпта: *Ён дапамагаў Маісею падчас падарожжжа яўрэяў з Егіпта ў зямлю Ханаанскую* [с. 306]); пры характарыстыцы Іўдзейскага царства: *На жаль, з цягам часу і цары іўдзейскія, і народ часта забывалі пра сапраўднага Бога, апусціліся да ідалапаклонства. Таму ў пакаранне ад Госпада ўвесь іўдзейскі народ быў пераселены Навухаданосарам у Вавілон*) [2, с. 343];

– біблейскія паралелі (кожная адзінка суправаджаецца спасылкамі на адпаведныя месцы ў Бібліі, што дазваляе чытачу пры неабходнасці звярнуцца да першакрыніцы; напрыклад: *Пс 77, 43; 104, 23; Вых 1, 1* [2, с. 326]); такое рашэнне дае магчымасць паглыбленага вывучэння тэрмінаў у кантэксце Бібліі.

Пераважная большасць слоўнікавых артыкулаў змяшчае і іншыя тыповыя зоны інфармацыі:

– зона этымалагічнай інфармацыі: у некаторых выпадках прыводзіцца паходжанне тэрміна (спрошчана), што дазваляе зразумець, як тэрмін узнік і якое яго першапачатковае значэнне; адрозніваюць два спосабы падачы этымалагічнай інфармацыі:

а) спрошчаны (указваецца значэнне слова ў старажытная-ўрэйскай мове):

ПСАЛТЫР (хвала, хвалебная песня; у яўр. кніга

хваленняў) адна з кніг Старога Запавету. Сваю назву атрымала ад грэчаскага слова, што ў перакладзе азначае *спявай*, паколькі псалмы ў Іўдзейскай Царкве спяваліся пад ігру музычных інструментаў... [2, с. 357];

РААЎ (**шырокі, вялікі**) – назва мае адносіны да Егіпта... [2, с. 358];

САДОК (**праведны**) – сын Ахітува, атрымаў званне першасвятара ў дні Давіда і Саламона... [2, с. 360];

б) пашыраны (прыводзіцца не толькі ўласна этымалогія, але і ўказваецца мова, з якой запазычана слова):

АФІР (**араб. багацце**) – знакамітая ў старажытнасці краіна, вядомая здабываннем золата і каштоўных камянёў... [2, с. 316];

ПСАЛОМ (**грэч. хвалебны спеў**) – кожны з рэлігійных і маральна-павучальных спеваў, з якіх складаецца Псалтыр... [2, с. 357];

– зона фонавай інфармацыі (апісваюцца падзеі, звязаныя з рээстравай адзінкай (напрыклад, роля Аарона ў пераходзе праз Чырвонае мора), што дазваляе асацыіраваць тэрмін з канкрэтнымі гістарычнымі фактамі;

– зона тэалагічнай інфармацыі: тлумачыцца роля тэрміна ў рэлігійным кантэксце (рэлігійнай практыцы); напрыклад:

УСЕСПАЛЕННЕ (Пс 65, 13) ахвяра ўсеспалення (Быц 8, 20; 22, 2; Вых 29, 42), самая звычайная ахвяра яўрэяў... [**Ахвяра ўсеспалення**] **была пераважна правобразам ахвяры Хрыстовай. Так Месія прынёс Сябе ў ахвяру за грахі людзей для іх выратавання** (Яўр 2, 9–14) [2, с. 373];

– зона ілюстрацыі і прыкладаў: у некаторых артыкулах прыводзяцца прыклады выкарыстання рээстравай адзінкі ў Бібліі або іншых рэлігійных тэкстах:

ЕЎФРАТ ... У Бібліі Еўфрат называецца вялікай ракой, ён быў усходняй граніцай Зямлі Абяцанай (Друг 1,7). У некаторых месцах Святога Пісання Еўфрат называецца проста ракой (Пс 71, 8) [2, с. 329].

Такім чынам, слоўнікі У. М. Завальнюка, М. Р. Прыгодзіча, В. К. Раманцэвіч з'яўляюцца важнай крыніцай для далейшага вывучэння і сістэматызацыі беларускай канфесійнай лексікі. Яны характарызуюцца скіраванасцю на карыстальнікаў без спецыяльнай тэалагічнай адукацыі, падрабязнасцю апісання рээстравых слоў, выкарыстаннем шырокага гістарычнага кантэксту.

Выданні маюць непасрэднае дачыненне да працэсаў сучаснага

перакладу Бібліі, што робіць іх рэпрэзентатыўнымі для аналізу моўнай палітыкі і рэлігійнай ідэнтычнасці ў Беларусі. Разам з тым, гэтыя слоўнікі нельга адназначна прызнаць тэрміналагічнымі, паколькі ў іх апісваецца значны пласт (звыш 60 % ад агульнай колькасці рээстравых адзінак) онімнай лексікі.

ЛІТАРАТУРА

1. Кароткі тлумачальны даведнік // Псалтыр / склад.: У. М. Завальнюк, М. Р. Прыгодзіч, В. К. Раманцэвіч ; пад агул. рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. М. Завальнюка. – Мінск : Рымска-Каталіцкі прыход Святога Сымона і Святой Алены, 2017. – С. 302–390.

2. Кароткі тлумачальны даведнік // Псалтыр / склад.: У. М. Завальнюк, М. Р. Прыгодзіч, В. К. Раманцэвіч ; пад агул. рэд. М. Р. Прыгодзіча, У. М. Завальнюка. – Мінск : Рымска-Каталіцкі прыход Святога Сымона і Святой Алены : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 2018. – С. 306–382.

УДК 811.161.3'373.611:655.4

В. М. Гусева, ст. выкладчык
(БДТУ, г. Мінск)

СУФІКСАЦЫЯ ЯК СПАСАБ УТВАРЭННЯ ВЫДАВЕЦКІХ ТЭРМІНАЎ

Марфалагічны спосаб словаўтварэння з'яўляецца “найбольш прадуктыўным, творчым і дзейсным” [1], таму што пры дапамозе яго ствараюцца новыя словы на базе асноў і словаўтваральных афіксаў, якія існуюць у мове. У тэрмінаўтварэнні гэты спосаб таксама прадуктыўны, бо дазваляе паказаць узаемасувязь паняццяў праз структуру вытворчага тэрміна. [2] Утварэнне тэрмінаў марфалагічным спосабам падпарадкоўваецца тым самым заканамернасцям, то і ў агульналітаратурнай мове. Разам з тым, многія даследчыкі (Д. С. Лотэ, В. П. Даніленка, Б. М. Галавін, Л. А. Антанюк і інш.), супастаўляючы ўтварэнне слоў агульналітаратурнай мовы і тэрмінаў, вылучалі ў тэрмінаўтварэнні свае асаблівасці і лічылі мэтазгодным вызначаць прыналежнасць афіксаў да агульнамоўных і “тэрміналагічных”, абмежаваных ва ўжыванні.

Дамінуючым тыпам марфалагічнага тэрмінаўтварэння з'яўляецца суфіксацыя, шляхам якой сфарміраваліся і працягваюць узнікаць новыя тэрміналагічныя адзінкі, прычым суфіксы выступаюць элементамі, якія дазваляюць выражаць і дыферэнцыраваць разнастайныя сувязі і адносіны тэрмінаў. Пэўныя групы суфіксаў спецыялізуюцца